

Tekst, virkelighed og metode

SVAR TIL DORTHE GERT SIMONSEN

AF

BENT EGAA KRISTENSEN

Denne replik til Dorthe Gert Simonsen (DGS) er foranlediget af hendes svar på min artikel »Historisk metode og tegnets analytik«.¹ Jeg vil i kort form kommentere flg. emner:

1. DGS's synsproteseteori:
2. *Slutning til Virkeligheden*
3. Ophavssituation
4. Greenblatts analysepraksis og historisk metode
5. *Historisk Tekniks* reception
6. Erkendelsesobjektet: tekst og virkelighed

1. Synsproteseteorien

I Dorthe Gert Simonsens Erslev-læsning er det en grundtanke, at empirismen er en nøgle til forståelse af *Historisk Tekniks* argumentationsstruktur og udformning. Det bygger hun på det forhold, at Erslev opfatter viden som et erfaringsforhold, hvor et erkendende subjekt står over for en objektiv verden, således at erfaringen altid er båret af et menneske, hvis subjektive egenskaber spiller med i såvel erkendelsen som gengivelsen heraf. Derfor er empiristisk erkendelsesteori karakteriseret ved en indbygget modstrid mellem subjektivisme og objektivisme.² At denne spænding også findes i *Historisk Teknik*, finder hun bekræftet ved den store rolle, som subjektivitetens problem spiller for Erslev i forbindelse med den kildekritiske behandling af beretninger. Dette får DGS til at formulere teorien om, at kildekritikken for Erslev fungerer som en synsprotese. Han forsøger at sætte sig i den fortidige kildeforfatters sted for derved at nå tilbage til det oprindelige sanse mangefold, som forelå for

¹ Historisk Tidsskrift bind 102, Kbh. 2002 p. 177-218

² DGS's svar p. 366.

denne, men der er kun tale om en erstatning, en protese for historikerens egen iagttagelse, som ikke kan overvinde kildeforfatternes subjektivitet.³ Dertil føjer DGS den hermed forbundne hypotese, at Erslev på denne måde forsøgte at komme overens med historikerens subjektivitet, som han imidlertid ikke kunne udtale. Hun karakteriserer dette forhold som *Historisk Tekniks* usagte.⁴

Denne *synsproteseteori*, som man kunne kalde den, støtter DGS på to forhold: Erslevs markante anvendelse af synsmetaforer og substitueringen af tekst for subjekt i kildekritikkens behandling af beretninger. I *Tegn og iagttagelse* har DGS gjort mest ud af at påpege den overvældende tilstedeværelse af synsmetaforer. Hun karakteriserer her substitueringen af vidne for tekst som et stilistisk greb, samtidig med at hun uden videre argumenter hævder, at denne substituering udgør et fundament for kildekritikken.⁵ Jeg har allerede fremhævet, at metaforikken ikke i sig selv kan tjene som tilstrækkelig dokumentation for synsproteseteoriens rigtighed. DGS har nu præciseret, at teorien primært bygger på substitueringen af »vidne« for »tekst«.⁶ Dette støtter hun på en antagelse om, at den vidneværdsættelse, som er en nødvendig forudsætning for *Slutning fra Beretning*, er identisk med det, Erslev kalder *Slutning til Sjæleliv*. Og *Slutning til Sjæleliv* kan ikke lade sig gøre ud fra empirismens logik, da erkendelse opfattes som et erfaringsforhold, d.v.s. som baseret på iagttagelse. Vi kan principielt kun have ét førstehandsvidne til en persons sjæleliv og dermed kun en type kilde dertil, nemlig personens egne udtalelser. Derfor må *Slutning til Sjæleliv* blive en beretningsudnyttelse af udtalelsen, idet DGS yderligere lægger til grund, at der ved selvudtalelser ikke er nogen forskel på beretnings- og levningsudnyttelse. Da denne beretningsudnyttelse forudsætter en vidneværdsættelse, som indebærer en slutning til sjæleliv, ender vidneværdsættelsen i en gåen rundt i ring – en slags ond cirkel, som historikeren ikke kan komme ud af.⁷ Dette ræsonnement bygger imidlertid på flere fejltagelser:

1. Jeg har tidligere påpeget, at Erslev gør sig skyld i en fejl, når han hævder, at der ikke er nogen forskel på de to sluttemåder i forbindelse med selvudtalelser.⁸ Uanset hvad der bliver sagt, eller hvordan det bliver sagt, kan der med sikkerhed sluttes fra frembringelse, nemlig at det er sikkert, at der er fremsat en udtalelse. Det er således ikke rigtigt, når

³ Tegn og iagttagelse. At læse Erslev efter »den sproglige vending«, *Historisk Tidsskrift* bind 101, Kbh. 2001 p. 154.

⁴ *Ibid.* p. 160 og 161.

⁵ *Ibid.* p.156.

⁶ DGS's svar note 16 p. 371-72.

⁷ *Ibid.* p. 372.

⁸ *Historisk metode og tegnets analytik* p. 194-95.

DGS i sit svar skriver, at jeg udelukker, at selvudtalelser kan levningsudnyttes.

2. De tekster, vi behandler under *Vidneværdsættelsen* (kilder der beretter om fortidige begivenhedsforløb), er kun sjældent selvudtalelser, så selv hvis DGS havde ret m.h.t. sluttemåderne i forhold til selvudtalelser, kunne vi stadig levningsudnytte de fleste kilder.

3. Det afgørende i Erslevs anvisninger m.h.t. *Vidneværdsættelsen* er at vurdere kilderne, ud fra hvad kildeforfatteren rent faktisk har gjort, da han frembragte teksten, d.v.s. den bygger på *Slutning fra Frembringelse* ikke på *Slutning til Sjæleliv*, som DGS har antaget:

Man bygger på:

- erfaringerne fra forholdet primære – sekundære kilder ved studiet af *Kildernes Slægtskab*.
- nutidserfaringer med vidner i retsager
- i forhold til førstehåndsvidner: erfaringerne med forfatteren som sekundær kilde
- sammenligning med andre kilder
- generelle erfaringer med forskellige typer af kilder. Her er ikke mindst formålet med de forskellige kildetyper afgørende. Erslev nævner nogle forskellige typer af tekster: Offentlige udtalelser, private breve, dagbøger, aktstykker.⁹ Det væsentlige er, hvem teksten er stilet til, med andre ord hvem den intenderede læser er. Spørgsmålet bliver her: Havde forfatteren nogen åbenlys interesse i at fremstille tingene på en bestemt måde, da han skrev den pågældende meddelelse? Her er der også tale om en *Slutning fra Frembringelse*, når vi prøver at forstå forfatterens intention.

Hermed er det klart, at *Slutning fra Frembringelse* bryder den gåen i ring, som DGS mener, at vidneværdsættelse var fanget i. Forskellen på de to sluttemåder er fundamental for en forståelse af Historisk Teknik. Når Erslev er så optaget af kildeforfatternes subjektivitet, er det, fordi han i levningsudnyttelsen har en måde at nå sikre slutninger, som beretningsudnyttelsen ikke giver.¹⁰

Lad mig med et eksempel forsøge at belyse forskellen på de to sluttemåder ud fra selvudtalelser. Jeg kan vælge at tro på DGS's udsagn, når hun i sit svar til mig erklærer, at hun ikke finder det frugtbart at indlade sig på en nærmere diskussion af mine synspunkter. Jeg kan også udlægge den måde, hvorpå hun udtrykker sig derom (»pindehuggeri«, »skolemesterridt«, »foruroliget over....mange misforståelser« etc.) som

⁹ Historisk Teknik §§ 36-53.

¹⁰ Historisk Teknik § 62 p. 72-73.

et udtryk for en afstandtagen fra en sådan diskussion. Men i begge tilfælde bygger jeg på, hvad DGS giver udtryk for, d.v.s. hvad hun har skrevet. Og jeg kan ikke være sikker på, at denne ordlyd er et troværdigt udtryk for hendes opfattelse eller følelser. Jeg kan også gøre noget andet, idet jeg kan vælge at bedømme DGS's intention, ud fra hvad hun rent faktisk har gjort, nemlig forfattet et indlæg på atten sider, der imødegår mine synspunkter. Både m.h.t. DGS's udsagn og hendes formuleringer er min slutning afhængig af, *hvad hun har skrevet*. I det sidste tilfælde, derimod, er det afgørende ikke, hvad hun har skrevet, men selve det forhold *at hun har skrevet* (så meget), altså hendes handling. Det er forskellen på beretnings- og levningsudnyttelse, også ved selvudtalelser. Troværdighedsspørgsmålet udgør den afgørende forskel på de to sluttemåder.

I lyset af den opnåede erkendelse, at hun rent faktisk har svaret på min artikel, kan jeg derefter overveje, hvorfor hun har skrevet det, hun har. Dette bliver endnu en slutning fra frembringelse. At hun har en soleklar interesse i at hævde, at jeg har misforstået hendes udlægning af forskellige temaer, er indlysende. Dermed behøver hun ikke at argumentere imod min påstand, om at *tegnets analytik* reelt indebærer, at en virkelighed uden for teksten ikke kan erkendes. Erslevs pointe er her, at svaret på dette spørgsmål bliver mindre sikkert end det, der var udgangspunktet herfor, nemlig det forhold at udtalelsen er fremsat, men det afholder os ikke fra at anstille denne type overvejelser.¹¹ Det er en del af den måde, hvorpå vi lever vort liv. Det er således et menneskeligt grundvilkår at forsøge at tage bestik af andre mennesker på grundlag af, hvad de siger, og hvad de gør, eller ved at sammenholde hvad de siger, med hvad de gør.

For Erslev er der ingen vaklen m.h.t. sikkerheden af forskningens resultater. Levningsudnyttelsen giver her en objektiv sikkerhed, som beretningsudnyttelsen ikke kan give. I *Grundsætninger* ligger sikkerheden i det forhold, at levnene kan *iagttages umiddelbart*. I *Historisk Teknik* er Erslev blevet opmærksom på, at det ikke er (en del af) fortiden, historikeren kan iagttage direkte. Det er således kun et bevaret resultat af en fortidig handling, der kan iagttages umiddelbart. Han indfører da begrebet *Slutning til Virkeligheden*, som refererer til det forhold, at den fortidige handling er noget, historikeren slutter sig til ud fra resultatet deraf. Derfor ændrer han erkendelsesmåden til *middelbar iagttagelse*, fordi resultatet godt nok kan iagttages, men ikke den frembringende handling. Det er derfor en afgørende svaghed ved DGS's teori om kil-

¹¹ Ibid. § 64 p. 74.

dekritikken som en synsprotese, at hun ikke inddrager Erslevs skelnen mellem de to sluttemåder. Dette kan forklares med henvisning til, at DGS har fået argumenteret sig frem til, at der ikke er nogen afgørende forskel på de to sluttemåder, selv om hun medgiver, at det nok ikke var Erslevs opfattelse.¹² Når jeg således har påpeget, at Erslev ikke står for en subjektiv idealisme, som det i flg. DGS er muligt inden for den empiristiske tradition, er det netop, fordi *Erslev ser* en løsning på subjektivitetsproblemet i levns slutningerne. Når jeg på den anden side har fremhævet, at Erslev er fanget i *the Cartesian Trap*, er det *min vurdering* af konsekvenserne af empirismens erkendelsesteori, ikke Erslevs opfattelse, jeg refererer til.¹³ I al beskedenhed var meningen med at anføre denne vurdering faktisk at give DGS ret i at problematisere subjekt-objekt modellen for erkendelsen, som både Erslev og Thorborg bygger på.

Hvis DGS vil fastholde sin teori om kildekritikken som en synsprotese, er det således ikke tilstrækkeligt at gentage argumentationen fra *Tegn og iagttagelse*. Hun må forklare, hvordan det er muligt at forene teorien om subjektivitetens problem som det usagte i *Historisk Teknik* med Erslevs klare udsagn om levningsudnyttelsens sikkerhed, eller hun må lade teorien fare.

2. Slutning til Virkeligheden

I *Historisk metode og tegnets analytik* fremhævede jeg, at omdrejningspunktet og samtidig det afgørende nye i *Historisk Teknik* i forhold til Erslevs tidligere metodisk-kritiske forfatterskab er *Slutning til Virkeligheden*. Jeg kritiserede i den forbindelse DGS for at negligere dette begreb i sin analyse af *Historisk Teknik*. Det er ganske vist rigtigt, som DGS anfører i sit svar, at hun i *Tegn og iagttagelse* har i alt syv henvisninger til afsnittet om *Slutning til Virkeligheden*, men de seks vedrører behandlingen af beretninger, mens den sidste er en definition af levns slutning. Derfor må det hilses velkomment, at hun med sine egne ord »råder bod« på denne undladelse i sit svar.¹⁴

DGS argumenterer for, at *Slutning til Virkeligheden* ikke betegner et brud med empirismen, idet hun henviser til, at direkte observation ikke udgør den eneste kilde til viden for empiristerne, da også erindring og induktion er gyldige kilder til viden. Ved at gennemgå de forskellige typer af slutninger i *Historisk Teknik* og vise, at det drejer sig om at over-

¹² DGS's svar p. 373.

¹³ Ibid. § 62 p. 72, jf. *Historisk metode* p. 194.

¹⁴ DGS's svar p. 365.

føre tilegnet erfaring fra et tilfælde eller et område til et andet, konkluderer hun, at *Slutning til Virkeligheden* er en form for induktion.¹⁵ Der er for mig ingen tvivl om, at DGS har ret i, at Erslev har opfattet *Slutning til Virkeligheden* på denne måde, og at det derfor udgør et væsentligt resultat af hendes undersøgelse. Når jeg alligevel fastholder min tidligere teori, om at *Slutning til Virkeligheden* reelt overskrider empirismen, skyldes det, at denne operation, som Erslev beskriver dens rolle, overskrider opdelingen mellem kildekritikken (Erslev kalder det *Historisk Teknik*), hvor kendsgerningerne etableres, og syntesedannelsen, hvor kendsgerningerne samles til en helhedsopfattelse af det fortidige fænomen. DGS giver mig ret i, at *Slutning til Virkeligheden* har denne konsekvens, samtidig med at hun bemærker, at Erslev netop argumenterer for det modsatte.¹⁶ Hvilket i øvrigt er et eksempel på *Slutning fra Frembringelse*, da hun opholder sig ved modstriden mellem det Erslev skriver – d.v.s. påstår – og det han foreskriver, altså de anvisninger han giver. Dette viser, at der kan drages andre *Slutninger fra Frembringelse*, end at *Historisk Teknik* er frembragt. Det logiske spørgsmål i forlængelse af DGS's konstatering er: Hvorfor har Erslev så gjort dette? – Et muligt svar er det, jeg allerede har givet i min artikel, nemlig at han ønsker at fastholde empirismens terminologi. Hvilket DGS og jeg er enige om.

Jeg har på intet tidspunkt bestridt DGS's grundlæggende idé, at empirismen er en nøgle til forståelse af Erslevs opfattelse. Det er et synspunkt, jeg har givet udtryk for, også før hun gjorde det gældende. Problemet i forbindelse med empirismen er, at den som erkendelsesteoretisk retning ændrer sig over tid. DGS er selv opmærksom på, at Hume med sin afvisning af årsagssætningens gyldighed ikke accepterede induktion, sådan som Erslev forudsætter.¹⁷ Det afgørende er, hvordan Erslev opfattede empirismen (selv om han ikke bruger dette navn). Lad mig i den forbindelse præcisere, at e.m.m. er der ikke noget odiøst i at hente oplysninger i opslagsværker, som baggrund for udlægningen af hvilken opfattelse, der ligger bag en tekst. I DGS's svar har denne fremgangsmåde tydeligvis båret frugt, da det for mig ser ud til, at Politikens Filosofi Leksikons opslag »Induktion« har givet en god baggrund for at forstå Erslevs »Slutning til Virkeligheden«. Det har DGS sandsynliggjort med en overbevisende gennemgang af de forskellige former for Slutninger i *Historisk Teknik*. Det, jeg har understreget, er, at der efter år 1900 var tale om en radikal empirisme, i modsætning til den klassiske

¹⁵ Ibid. p. 368-70 og 373-76.

¹⁶ Ibid. p. 375-76.

¹⁷ Ibid. p. 369. I modsætning til Hume forudsætter Erslev årsagsloven, *Historisk Teknik* § 87 p. 88.

empirisme, som DGS henviser til.¹⁸ Disse to retninger har det til fælles, at al erkendelse opfattes som baseret på erfaringen. En afgørende forskel på de to er, at den radikale empirisme, hvor Ernst Mach – som regnes for en forløber for den logiske positivisme – var en hovedskikkelse omkring 1900, forlanger, at den opnåede erkendelse korresponderer med erkendelsesobjektet. Det vil sige, at det, der skal erkendes, allerede ligger i erkendelsesobjektet; sagt med andre ord: erkendelsen skal være en afspejling af virkeligheden. Dette korrespondenskriterium for sandheden findes også i den logiske positivisme, der foruden af Mach også var stærkt inspireret af den yngre Wittgenstein. Det fremgår således af DGS's bemærkninger, at Wittgenstein mente, at der var et sådant korrespondensforhold, idet »udsagn, der udsiger noget om verden, for at være gyldige skal kunne ledes tilbage til simple basissætninger, der igen skal være et billede på simple erfaringskomponenter/sanseindtryk.«¹⁹

Det er p.g.a. korrespondenskriteriet, at det er nødvendigt at sætte et skel mellem den måde, hvorpå de enkelte kendsgerninger etableres (Erslev kalder det de enkelte iagttagelser), og den måde hvorpå historikeren danner sig en samlet forestilling om noget fortidigt.²⁰ Der er for mig ingen tvivl om, at Erslev opfattede empirismen på denne måde. Det er derfor, at han, som DGS har bemærket, lægger så stor vægt på, at denne opdeling findes i *Historisk Teknik*, selv om det netop ser ud til, at Slutning til Virkeligheden overskrider den. Når *Slutning til Virkeligheden* e.m.m. peger udover empirismen, sådan som Erslev opfattede den, er det således, fordi det implicerer et brud med korrespondenskriteriet for erkendelsen. Derved flyttes sandhedskriteriet fra erkendelsesmåden (iagttagelse) til den opnåede erkendelse, idet denne står i et korrespondensforhold til erkendelsesobjektet. DGS er selv inde på, at der hos Erslev er en tendens til at udskyde historikerens subjektive prægning til en senere bearbejdning, uden at hun dog går nærmere ind herpå.²¹

Ottar Dahls og Sigvard Langholms forsøg på at supplere de to sluttemåder hos Erslev med en tese om, at der i tekster kan skelnes mellem hhv. normative eller kognitive udsagn, således at levningsudnyttelse bygger på de første, mens beretningsudnyttelse bygger på de sidste, må

¹⁸ Jvf. Bent Egaa Kristensen: En bog om den radikale historikertradition, Fortid og nutid bind XXIX, p. 469f og Caspar Paludan-Müllers »Indledning til Historiens Studium«. Ved Bent Egaa Kristensen, Danske Magazin 6. bind, Kbh 1991 p. 19-20

¹⁹ DGS's svar note 24 p. 375.

²⁰ Historisk Teknik § 97 p. 94.

²¹ Tegn og iagttagelse p. 160.

karakteriseres som et forsøg på at fastholde en korrespondensteori.²² Hvis det, der kan erkendes, er defineret af kildematerialets beskaffenhed ved allerede at ligge i kilderne på forhånd, må de kendsgerninger, som historikerne kan etablere om et givet emne principielt være et endeligt antal. Derfor giver det mening at stille det krav, som Erslev gør i *Historieskrivning*, nemlig at kravet til den historiske forskning må være fuldstændighed.²³ Hvis erkendelsen derimod afhænger af de slutninger, historikerne drager af kilderne, kan der altid stilles og besvares nye spørgsmål om fortiden. Derfor kan erkendelsesprocessen principielt aldrig afsluttes. Erkendelsen vil således afhænge af historikernes interesser, d.v.s. at der ikke på empirismens præmisser kan argumenteres for erkendelsens almene gyldighed.

Om historikerens aktive rolle i erkendelsesskabelsen, skal karakteriseres som hermeneutik, kan vel i høj grad diskuteres, som DGS bemærker i sit svar, selv om Erslev har forskellige henvisninger til forståelse og menneskekundskab i teksten.²⁴ Sikkert er det dog, at jo større en rolle historikerens personlighed spiller i fortolkning af kilderne og fortiden, desto mere bevæger historikeren sig i retning af hermeneutikken. Også det må Erslev have været bevidst om, således som jeg har vist m.h.t. i ændringerne af §31 i 2. udgave af *Historisk Teknik*.²⁵

3. Ophavssituation

I *Historisk metode og tegnets analytik* har jeg betegnet *Slutning til Virkeligheden* som kernen i historisk metode, fordi det netop er i kraft af denne operation, at erkendelsen af fortiden skabes. Med Erslevs ord er det på denne måde, historikeren når frem til »hvorledes vi kan forestille os Valdemar Sejrs Erobring af Estland, Stavnsbaandets Løsning, Kristian VIII's Personlighed.«²⁶ Jeg kan godt forstå DGS's reservation over for denne opfattelse, når hun betegner en slutning som et *argument* i den forstand, at der som regel skal mange slutninger til at begrunde en bestemt opfattelse, en teori om et fortidigt fænomen.²⁷ Når jeg alligevel

²² Ottar Dahl: Grunntrek i historieforskningens metodelære, Oslo 1967 p. 39f. og Sigvart Langholm: Historisk rekonstruksjon og begrunnelse. En innføring i historiestudiet, 2. udgave Oslo 1997 p. 23-26

²³ Kr. Erslev: *Historieskrivning. Grundlinier til nogle Kapitler af Historiens Teori*. Festskrift udgivet af Københavns Universitet i Anledning af Kongens Fødselsdag, Kbh. 1911. Her efter Kr. Erslev: *Historiske Afhandlinger II*, 1937 p. 249.

²⁴ DGS's svar p. 366.

²⁵ *Historisk metode* p. 195-97.

²⁶ *Historisk Teknik* § 61 p. 71.

²⁷ DGS's svar p. 013.

vil fastholde min påstand, er det, fordi enhver *Slutning til Virkeligheden* indebærer en *forestilling om fortiden*. Dermed er det ikke kilderne, som de foreligger for os i nutiden, men både den fortid, de omhandler, og den fortid, hvori de blev frembragt, som kommer i fokus, d.v.s. *vi erkender* (noget om) *fortiden*.

I den forbindelse kritiserer DGS begrebet »ophavssituation« for at være et gummiord, fordi der mangler en definition af, hvad det dækker. Hertil vil jeg anføre, at alle ord har karakter af gummiord i den forstand, at deres betydning ikke ligger i, hvorledes de mere præcist er defineret (eller hvad de betegner), men i hvordan de bruges i menneskelige kommunikationssituationer. Det er den opfattelse af sproget og dets rolle, som ligger til grund for den moderne sprogfilosofi, der bygger på den ældre Wittgenstein.²⁸ I sagens natur kan ordenes betydning derfor ikke fastlægges en gang for alle, men må være åbne for fortolkning. Hvilket er præcis, hvad DGS gentager gang på gang. Det må følgelig gælde for ordet »ophavssituation« og for »kontekst«, som DGS foreslår i stedet for. For min skyld kan man godt anvende »kontekst«, blot det ikke opfattes bogstaveligt som udelukkende *tekst*. Det afgørende er, at begrebet *ophavssituation* eller *kontekst* refererer til det forhold, at en tekst, i hvilken form den måtte foreligge for historikeren, er resultatet af en handling, der som alt andet menneskeligt har været bundet af tid og sted. Og at en del af den mening, som ligger i teksten, afhænger af den kommunikationssammenhæng, hvori den er blevet til. Det er klart, at denne situation ikke kan bestemmes en gang for alle, men det er et grundvilkår for al erkendelse.

4. Greenblatts analysepraksis og historisk metode

I *Historisk metode* fremhævede jeg, at den centrale pointe for DGS i Greenblatts analyse af *The Travels of Sir John Mandeville* var, at forfatteren er en fiktion. Dette afviser DGS, idet hun påpeger, »Der findes masser af fortidige tekster, hvis forfatter *ikke er kendt*, og som kildekritiske historikere ikke har haft nogen som helst problemer med at anvende som kildemateriale«. ²⁹ Men sagen er jo, at det netop *er kendt*, at der er tale om et kompileret arbejde, og at den angivne forfatter aldrig har eksisteret. Pointen er, at kildekritikken efter DGS's mening kommer til kort overfor denne tekst: Det søger hun at demonstrere ved at spørge retorisk, om værket ud fra en kildekritisk betragtning kan karakteriseres

²⁸ Justus Hartnack: Wittgenstein og den moderne filosofi, Kbh. 1994 p. 69-75

²⁹ DGS's svar p. 016, min fremhævning.

som et andethåndsvidne, eller om det skal betragtes som et digterværk.³⁰ I og med at *The Travels of Sir John Mandevilles* tilblivelse er kendt, står det klart, at disse spørgsmål ikke kan besvares på en meningsfyldt måde, da svarene er både ja og nej, afhængigt af hvilke dele af værket, vi har for øje. Overfor kildekritikkens tilsyneladende uformåen fremtræder Greenblatts analyse af teksten som tekst klart overlegen. Her gør DGS imidlertid kildekritikken uret, da det netop er udforskningen af værkets tilblivelseshistorie, der har tilvejebragt denne pointe.

5. Historisk Tekniks reception

DGS påpeger at hendes analysemåde er vigtig, fordi »Erslevs skrift har været med til (men ikke ene om) at gøre datidens historiefaglige virkelighed meningsfuld for de historikere, der læste værket«. ³¹ Lad mig da anføre, at et helt afgørende moment i hvordan historikerne har forstået *Historisk Teknik*, er den måde, hvorpå dette skrift blev brugt i undervisningen, nemlig som lærebog til de praktiske øvelser i kildegranskning, som undervisningen især lagde vægt på. Derfor er Erslevs mange eksempler af stor betydning for forståelsen af, hvad der står i hovedteksten. Her bygger vores udlægning af *Historisk Teknik* altså på det formål, hvormed det er affattet.

DGS sætter fokus på, hvordan *Historisk Teknik* er blevet opfattet, d.v.s. på bogens virkningshistorie. Her er vi nået til den anden side i kommunikationsprocessen, der svarende til »ophavssituationen« passende kunne betegnes som *receptionssituationen*. Denne må bl.a. være bestemt af, hvordan værket til skiftende tider er blevet udlagt i metodeundervisningen. Her er det en ironisk pointe, at Erik Arup, som overtog øvelserne i historisk granskning efter Erslev, skød dennes skelnen mellem to sluttemåder til side og i stedet fastholdt den tidligere opdeling i »Levninger« og »Beretninger« (som han selv var »opflasket« med i Erslevs undervisning før århundredskiftet). ³² I min studietid blev *Historisk Teknik* forstået i lyset af Langholms (og Dahls) udlægning, hvilket som nævnt indebærer en fastholdelse af korrespondenskritieriet. ³³ Senere har Bernard Eric Jensen og Karsten Thorborg karakteriseret Langholms opfattelse som udtryk for *det materielle kildebegreb*, idet de i stedet

³⁰ Tegn og iagttagelse p. 167.

³¹ DGS's svar p. 17.

³² Erik Arup: Kristian Sofus August Erslev [nekrolog]. Festskrift udgivet af Københavns Universitet 1930 p. 163. Her efter Erik Arup: Udvalgte afhandlinger og anmeldelser II, Kbh. 1977 p. 471.

³³ Jf. note 22.

lancerede *det funktionelle kildebegreb*. Denne udlægning af *Historisk Teknik* fører let til, at Erslev – som DGS nævner – opfattes som skabshermeneutiker.³⁴ Det er vi enige om, at han ikke var, selv om der trods alt er et element, der er fremmed i forhold til empirismen.

6. Erkendelsesobjektet: Tekst og virkelighed

DGS anholder min skelnen mellem litteraturforskning, der beskæftiger sig med teksten selv, og historieforskning, som beskæftiger sig med virkeligheden bag teksten. Hun fremhæver, at også den måde, hvorpå teksten konstituerer fortidig virkelighed på, er en del af denne virkelighed. Det kan der ikke herske tvivl om, men det ændrer ikke ved det forhold, at når der udelukkende spørges hertil, får vi kun noget at vide om teksten. Den bliver derved erkendelsesobjektet, sådan som det plejer at være i litteraturforskningen. Hvis vi vil vide noget om den virkelighed, der ligger udenfor eller bag ved teksten, må vi drager slutninger derom udfra kilderne. Det plejer at være erkendelsesobjektet for historikere. At DGS interesserer sig for teksten, dens univers og dens virkemidler for derigennem at få et indtryk af, hvordan den kan have påvirket læserens opfattelse af det, den skildrer (i Greenblatts analyser: den ikke-europæiske verden), er, som jeg tidligere har forklaret, helt legitimt. Min pointe har blot været at påpege, at denne analyse ikke kan træde i stedet for den traditionelle historiske analyse, og at litteraturanalysen i væsentlige momenter forudsætter resultaterne af den historiske analyse.

Når det giver mening at skelne mellem litteraturforskning og historisk forskning, skyldes det, som sagt, at de har et forskelligt erkendelsesobjekt, og at de anvender hver sin metode. Når DGS ikke vil anerkende denne skelnen, begrundes hun det således: »Teksters måde at konstituere fortidig virkelighed på, er en del af denne virkelighed. OG den virkelighed der ligger bag om teksterne, er åben og uafsluttelig, og derfor kan den ikke udsondres fra teksters måde at identificere og sammensætte virkelige fænomener og hændelser på.«³⁵ Er det ikke udtryk for en almen skepsis m.h.t. overhovedet at erkende fortiden uden for teksten, hvis den sproglige vending opfattes som en almen erkendelsesteori, således som jeg allerede foreslog i *Historisk metode og tegnets analytik?*³⁶ – Her er vi vel ved kernen i vor uenighed.

DGS har kritiseret min påstand om, at »Hårdt trukket op, kan man sige, DGS mener, at man kan analysere en tekst ved at fokusere på dens

³⁴ DGS's svar p. 2.

³⁵ Ibid. p. 17.

³⁶ Historisk metode p. 207-09

form, uden at tage hensyn til dens *indhold*.³⁷ Det grundlæggende problem i hendes opfattelse af historiske tekster, ja vel alle tekster, er vel i virkeligheden, at indholdet ikke kan skilles fra formen, d.v.s. meddelelsen kan ikke skilles fra det sprog, hvori den er meddelt. Det er helt konsistent med denne opfattelse, at den eneste mulige metode bliver en formanalyse. Men en anden konsekvens af denne opfattelse må være, at det ikke er muligt at oversætte en tekst fra et sprog til et andet.³⁸ Jeg mener stadigvæk, at argumentet overser flere forhold af fundamental betydning for historisk metode:

1. At tekster – udover at skildre virkeligheden på bestemte måder – *kommunikerer* en mening, som kan forstås, ellers ville menneskelig kommunikation være umulig. DGS anfører således, at jeg på flere væsentlige punkter har misforstået hendes artikel, men der findes kun sproget til at meddele dette i, som DGS gør i sit svar. Hun forudsætter dermed, at teksten kan meddele noget, på trods af den rolle, hun mener, sproget har. Det gør hun også, når hun redegør for, hvad Columbus oplevede og følte, da han for første gang gik i land i Amerika.³⁹

2. At der ved *Slutning fra Frembringelse* sluttes til den handling, det var at frembringe teksten. Dette er en betragtning, der ikke bygger på, hvad teksten siger, men på at den er blevet til. Jeg sidder således med DGS's svar i hånden. Jeg kan erkende, at hun har handlet. Denne erkendelse er uafhængig af tekstens ordlyd, d.v.s. jeg erkender noget om den virkelighed, som ligger udenfor DGS's tekst. Forudsætningen for denne slutning er, at jeg tror på oplysningen, om at hun er forfatteren. Jeg ser ingen grund til at bestride denne oplysning, også fordi jeg har både redaktørens og DGS's eget ord for, at den er korrekt.

Hvis man imidlertid sammenholder det, DGS her siger, med det, hun reelt gør i sit svar, nemlig indkredser hvad Erslevs opfattelse af *slutning* var ved at referere til empirismens opfattelse af induktion, går hun e.m.m. udover, hvad teksten (in casu: *Historisk Teknik*) siger, eller hvordan den fremstiller virkeligheden. Dermed forudsætter hun performativt, at det giver mening at slutte til virkeligheden bag teksten. Der ligger heri en selvmodsigelse i DGS's bidrag, som jeg allerede påpegede i *Historisk metode*, men DGS har tydeligvis ikke ønsket at kommentere dette forhold.

Hvad DGS mener med, at ting og mennesker etc. er præget af en »radikal historicitet, en historicitet som sprogets begrebsliggørelse mid-

³⁷ Ibid. p. 178.

³⁸ DGS læser ganske mange tekster i oversættelse: Columbus', Derrida, Ricoeur etc, Tegn og iagttagelse p. 146, 147, 159.

³⁹ Ibid.p. 147.

lertidigt søger at standse«,⁴⁰ er vanskeligt at sige på det foreliggende grundlag. Formuleringen tyder imidlertid på, at hun opererer med en før-sproglig erkendelse, som går tabt, når der sættes ord på, således som jeg har påpeget i min artikel.⁴¹ Lad mig imidlertid anføre, at jeg ikke har hævdet, at der eksisterer endelige instanser i den fortidige verden, hvortil kildernes mening kan føres hen. Det er kun os i nutiden, der kan fortolke de tekster og de handlinger, som fortidens mennesker har frembragt. Det gør vi ved at danne teorier om fortiden (herunder også om de tekster, der blev frembragt dengang), idet vi søger at begrunde disse teorier med henvisning til vore slutninger udfra kilderne. Da denne fortidserkendelse er afhængig af vor erkendelsesinteresse, som igen forandres i takt med, at verden forandrer sig, og at vi forandrer os, ligesom sproget ændrer sig over tid, vil vor fortolkning af fortidens tekster og handlinger også gøre det. Kun hvis man som Mach og de logiske positiver (og Erslev) lægger et korrespondenskriterium til grund for erkendelsen, vil man opfatte denne som en fast defineret størrelse (sandheden), der kan fastslås en gang for alle.

7. Konklusion på debatten

I *Historisk metode* var jeg inde på, at DGS og jeg anvender forskellige metoder, hvilket hun tilslutter sig i sit svar.⁴² Lad mig derfor afslutningsvis forsøge at systematisere dette synspunkt.

Tekster må efter min mening, som tidligere nævnt, *opfattes som resultatet af en menneskelig kommunikationssituation*, hvori der indgår tre led: Forfatteren, teksten og den intenderede modtager. Den store forskel i vore forskellige metoder ligger i, hvad erkendelsesobjektet er. I den traditionelle historiske analyse er det forfatterens handling, der er udgangspunktet for både *Slutning fra Frembringelse* og *Slutning fra Beretning*, idet vi ønsker at fastslå ophavsmandens formål med frembringelsen.⁴³ Målet er ved begge sluttemåder at erkende en virkelighed udenfor teksten, som for at forstå frembringelsen nødvendigvis også må inddrage de to andre led i kommunikationssituationen. Målet for DGS er derimod at erkende, hvordan teksten »siterer den virkelige verden«, d.v.s. hvordan teksten gengiver »fortidige fænomener og hændelser gennem

⁴⁰ DGS's svar p. 381.

⁴¹ Det fremgår af henvisningerne til den udgivelse af Tegnets tid, som nu er på vej, at der er tale om en bearbejdning af DGS's oprindelige ph.d. afhandling. Ibid. note 32 og 37.

⁴² Ibid. p. 365.

⁴³ Historisk Teknik § 64 p. 74.

deres fortælling om dem.«⁴⁴ Denne analyse er således ikke relateret til en bestemt situation, eller et bestemt tidspunkt, men ser på, hvordan teksten er konstrueret. I begge metoder står teksten i centrum, men det er afgørende at være bevidst om, hvad erkendelsesobjektet er, og holde sig dertil. Det, jeg har kritiseret DGS (og Greenblatt) for, er, at der ud fra analysen af tekstens udformning bliver sluttet til forfatterens handling, d.v.s. den bagvedliggende virkelighed, alene ud fra tekstens udseende, uden at tage dens tilblivelsessituation i betragtning. Her slutes der til mere, end metoden kan bære. Når Greenblatt slutter til, hvad Columbus oplevede, og hvordan han opfattede dette, så bygger han på Columbus' beretning uden videre hensyn til hvilken kommunikationssammenhæng, denne meddelelse er blevet til i (Columbus' meddelelse til det spanske hof).⁴⁵ Det store spørgsmål er, om den dekonstruktive analyse overhovedet kan lade sig gøre uden at slutte til den bagved liggende virkelighed.

DGS's analyse tog oprindelig udgangspunkt i spørgsmålet om, hvorfor historikerne havde været så utilbøjelige til at tage den sproglige vending til sig.⁴⁶ På baggrund af vor debat i dette tidsskrift er det indlysende svar på dette spørgsmål, at dekonstruktionen beskæftiger sig med teksten som et mere eller mindre selvstændigt fænomen, der har sit eget liv. Et forhold der understøttes af DGS's retorik, hvor teksten gøres til handlende subjekt.⁴⁷ Historikere beskæftiger sig primært med fortiden uden for teksten. Teksterne betragtes som kilder til fortiden, altså som et middel, ikke som et mål for historikerne.

⁴⁴ DGS's svar p. 379.

⁴⁵ Jf. Historisk metode p. 206.

⁴⁶ Tegn og iagttagelse p. 149.

⁴⁷ I DGS's svar p. 366 f.eks. »en tekst arbejde med et spørgsmål og dens ..ordning af sine elementer« og p. 380 »hvad denne tekst udretter i sin beskrivelse«.